

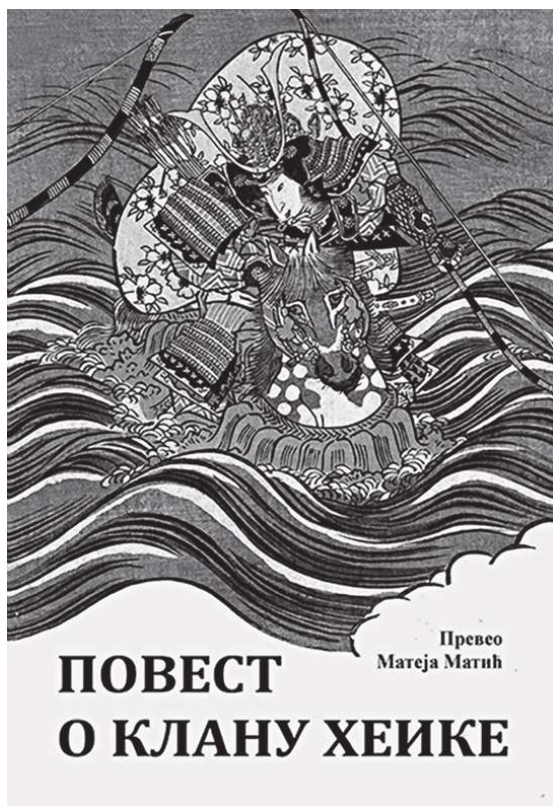

JAPANSKA ILIJADA

(Povest o klanu Heike, preveo Mateja Matić, Kokoro, Beograd, 2021)

Ovo je prvi prevod i izdanje jednog od najznačajnijih japanskih (i svetskih) epova, koji je po sadržaju i složenosti blizak antičkim epovima, kao što su u Grčkoj *Ilijada* (6. vek p. n. e.) i *Mahabharata* (3. v. p. n. e. – 1. v.) u Indiji.

Prevodilac Mateja Matić ovim prevodom sa starojapanskog ostvario je pravi prevodilački podvig (inače, sada je na studijama istočnoazijske istorije na Univerzitetu u Tokiju). Uz pomoć japanske fondacije „Santori“, ovu knjigu je objavio izdavač „Kokoro“ iz Beograda, koji je pre toga objavio i obimnu *Antologiju književnosti istočne Azije* u Matićevom izboru i prevodu.

Veliki japanski ep *Povest o klanu Heike* (*Heike monogatari*) uobličavan je najpre kroz usmeno predanje tokom 13. veka, a zatim i u pisanoj formi u 14. veku (zapis monaha Kaku-ičija, 1371). Tu komplikovanu evoluciju opisao je prevodilac u posebnom poglavlju, na kraju knjige („Nastanak i autorstvo Povesti“, str. 567–572), a pored toga je dao podrobna objašnjenja (u odeljku „Beleške“) i o drugim aspektima japanske kulture i istorije važnim za razumevanje ovog epa. Inače, usmena tradicija u Japanu, koja je neko vreme prenosila ovaj ep, zasnivala se (kao i srpska) na (uglavnom) slepim pevačima-recitatorima, s tim što su u Japanu oni sebe pratili svirajući u laute (žičani instrument koji se svira prstima), a u Srbiji gusle.

Govoreći o tome Matić kaže: *Od lautaških verzija najpoznatija je „Kakučijevlja verzija“ koju je, kao što i kaže zabeleška u poslednjem poglavlju, izrecitovao i dao da se zapiše istoimenu monah, 1371. godine. Kakučijeva verzija se uzima za najdorađeniju i ona je osnova za ovaj prevod (Povest o klanu Heike, 2021, str. 571).*

Jedna od bitaka – deo panela sa bitkama iz *Povesti o klanu Heike* – sa jednog od šest panela u boji, početak 18. v. (ukupna veličina panela 155 x 357 cm)

Sadržaji ovog epa, tj. ljudski odnosi u različitim ravnama, poglavito ratni sukobi klanova koji se bore za prevlast u periodu od 1160–1185 – klan Heike (drugo ime za klan Taira) i klan Minamoto (čije je drugo ime Gendji) – kao i zapleti u miru, a i evolucija epa (pretakanje usmene tradicije u pisanu), bliski su epovima iz drugih tradicija, kao što je grčka *Ilijada* i indijska *Mahabharata*, a i srpska (pretkosovska) tradicija narodnih pesama. Naime, u svima je najpre to bilo prenošeno usmeno, a zatim nastaju pisane verzije. *Ilijada*, koja se vezuje za Homera, postojala je pre njega u usmenoj tradiciji, smatraju noviji istraživači (West, Mar-

tin, 2011. str. 383–393). Isto je i sa našim narodnim predanjem, čija se evolucija u usmenoj formi proteže od pretkosovskih vremena (tj. od 13. v.) pa do 18. veka, tj. do 1720. kada se smatra da je nastao prvi zapis dela tog bogatog usmenog predanja, poznat kao *Erlangenski rukopis – zbornik starih srpskohrvatskih narodnih pesama* (vidi: Sanja Bajić, „Nemac pre Vuka sakupio srpske narodne pesme: *Erlangenski rukopis*“). Početkom 19. veka Vuk Karadžić je počeo da prikuplja narodne pesme (glavni kazivači su mu bili guslari Tešan Podrugović i Filip Višnjčić) i narednih godina ih objavljuje u više knjiga, u periodu 1814–64.

Od naših pesama bliske *Povesti o klanu Heike* su posebno pesme iz pretkosovskog ciklusa, tj. one koje govore o sukobu Nemanjića i Mrnjavčevića, koji se bore za prevlast, kao dva klana u Japanu, Heike i Minamoto.

U *Povesti o klanu Heike* nalazimo i brojne epske epizode i brojne lirske, te se može reći da je u njoj objedinjeno lirsko i epsko. Navešćemo prvo jednu lirsku epizodu „Aoi“, iz šestog svitka.

Lirska epizoda

Zadesilo se da je caru neobično zapala za oko jedna sluškinja koja je služila pratilju dame Kenreimon. I to ne beše jedna od onih ljubavi koje prođu za dan – car ju je stalno zvao sebi. Kako njegova ljubav beše duboka, ni ta pratilja dame Kenreimon nije je više terala da joj služi – naprotiv, ona je sada opsluživala nju. Jedna stara pesma kaže: *Nemoj tugovati čak ni da ti se rodi kćer. Nemoj se radovati čak ni da ti se rodi sin. Muškarac može ceo život da se muči i da ne bude nagrađen – a kćer ti može postati careva pratilja* (reč je o „Pesmi večnog kajanja“ Baija Đu-jia, ali citat u *Povesti* nije iz same pesme, već iz njene prozne prerade, koju je sačinio Čen Hong u 9. veku).

Ceo dvor je govorkao tih dana: *Sigurno će mu postati ljuba, a kad postane ljuba, čeka je dete i presto! Kakva srećnica!* Ta sluškinja zvala se Aoi, te su je prozvali „princeza Aoi“.

Car je načuo ove glasine i prestao da je zove. Ne zato jer mu je dojadila, već zato što se plašio osude sveta. Njegovo srce tako obuze tuga i seta, i više nije izlazio iz svojih spavaćih odaja. Motofusi od Fuđivara, tadašnjem namesniku, beše žao cara, te dođe da ga uteši: *Ako Vam se sluškinja toliko dopada, šta Vas sprečava? Pozovite je istog trenutka! Nema potrebe da joj se ispituje poreklo – ja ću je odmah usvojiti!*

Car odbi Motofusin predlog: *U pravu si – beše nekoliko careva koji su tako postupili nakon što su se povukli sa prestola. Ali ne beše nijednog cara koji je to učinio dok je još vladao! Sva naredna pokolenja će me ismevati.*

Motofusa nije imao drugog izbora do da napusti careve odaje, nesrećan što nije mogao da mu olakša tugu. Car zatim uze tanko parče papira jarke zelene boje i napisa jednu staru pesmu koje se setio: *Skrivao sam je – / ali izbi mi na licu / moja ljubav žarka / Ona vide i upita: / „Za kim tako goriš?“* (stihovi kineskog pesnika Baija Đu-jia, živeo od 772. do 846).

Kapetan Takafusa od Fuđivara primi papir od cara i po njegovom naređenju odnese ga sluškinji. Aoi porumeni i reče: *Pozlilo mi je – moram da se odmorim.* Vratila se u rodno selo i tamo pet-šest dana болоvala. Nakon nedelju dana, umrla je. Što bi stare pesme rekly: *Za jedan dan gospodarevog zadovoljstva, dala je stotinu godina svog života.*

Jednom davno je car Tai-cung od Tanga zaželeo da ćerku Dženga Žen-đija učini svojom pratiljom. Međutim, Vei Dženg, njegov mudri savetnik, reče mu: *Ona je već obećana za udaju drugom čoveku*. Tai-cung je stoga odustao od svoje želje; mora da se tako osetio i sam Takakura (*Povest o klanu Heike*, str. 246–247).

Epske epizode

Navešćemo ovde dve epske (ratne) epizode iz *Povesti o klanu Heike*.

U prvoj epizodi „Povorka glava“ (iz Desetog svitka, str. 403–404) vidimo da je nabijanje glava na kolac bilo poznato ne samo u našoj epskoj poeziji nego i u japanskoj.

Kacušika Hokusai (1760–1849): glava Tairea no Masakadoa

Povorka glava

Glave Taira ubijenih u dolini Iči-no-tani u oblasti Cu sedmog februara treće godine ere Ōuei (1182–1184) unesene su u prestonicu dvanaestog februara. Saveznici Taira koji su ostali u prestonici jecali su i kukali, strahujući za svoju sudbinu. Ponajviše je među njima strahovala Koremorijska žena, koja se beše sakrila u hramu Daikaku. Čula je od nekoga ove vesti: *Većina Taira pala je kod Iči-no-tani. Zarobljen je jedan plemić koga zovu „Narednik trećeg ranga“*.

To je sigurno Koremori!, uzviknu njegova žena, i pokri se u tuzi.

Pred nju izađe pratilja i reče: *Ne govore o Vašem mužu – zarobili su narednika Šigehiru. Onda mi je muž među onim glavama!*

Trinaestog februara, Nakajori, pomoćnik u Gradskoj policiji, izađe na obalu reke kod ulice Rokuđo i preuze glave. Norijori i Jošicune zatražiše od zamonašenog cara da se glave pronesu u povorci kroz ulicu kod Higaši-no-toin i pobodu na kočeve pred zatvorom. Zamonašeni car se mučio i premišljao, te na kraju pozove Vrhovnog ministra, Levog i Desnog ministra, Untarnjeg ministra, i Visokog savetnika Tadaćiku. Njih petorica se savetovaše i rekoše: *Nikada pre se nije ulicama u povorci prnela glava nekog vojvode ili ministra. A tek ove glave ne bi smeli – oni behu rođaci prethodnog cara, i dugo mu služili. Ne bi trebalo dozvoliti ono šta Norijori i Jošicune traže!*

Sva petorica se složiše u svom savetu, ali Norijori i Jošicune behu uporni: *Ove glave behu neprijatelji našeg dede Tamejošija u eri Hogen [1156–1159], a dušmani našeg oca Jošitomoa u eri Heiđi [1159–1160]. Uništiti smo ih kao neprijatelje dvora, spremni da položimo živote kako bismo sprali sram sa imena našeg oca i dede, i umirili Vaš bes. Šta će nas nadalje podstaći da se borimo ako glave ne budu pronesene?*

Zamonašeni car stoga nije imao izbora do da odobri povorku. Nije se znao broj onima koji su izašli da posmatraju. Nekada, kada su im se odore vijorile u carskoj palati, svima su uterivali strah u kosti. Sada, kada su im glave pronosili ulicama, ne beše onoga ko nije tu-govao i plakao.

Saitogo i Saitoroku, sluge koje je Koremori ostavio uz svog sina Rokudaija, od prevelike brige se prurušile i izadoše da gledaju povorku. Sve glave su poznali, ali među njima nije bilo Koremorijeve. Ipak, nisu mogli da zadrže suze; brzo se vratiše u hram Daikaku, kako ih neko ne bi prepoznao.

I? Jeste li je videli?, upita Koremorijeva žena.

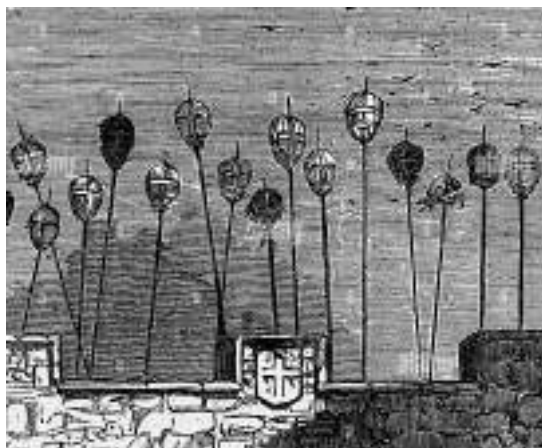
Od sinova pokojnog Šigemorija, videli smo samo Moromorijevu glavu. Zatim smo videli... Stadoše nabrajati glave. Koremorijeva žena je na svaku grcala u suzama: Ništa od toga nije tuđa nesreća!

Posle nekog vremena, Saitogo zadrža suze i reče: *Krili smo se ovih par godina; ljudi nas ne prepoznaju tako lako. Mogli smo još malo ostati i gledati, ali bio je jedan čovek koji je tačno znao šta se dogodilo.*

Sinovi pokojnog Šigemorija su se utvrdili kod planine Mikasa, za koju kažu da je na grani-ci Harime i Tambe. Jošicune je probio njihovu zaštitu... (*Povest o klanu Heike*, str. 403–4).

Odsecanje glava i nabijanje na kolac u Evropi

1. U Engleskoj je postojala duga tradicija da se različiti pobunjenici, ili osobe u nemilosti vladara, pogube i njihove glave postave na motke na starom mostu u Londonu. Prvi takav slučaja je bio Volas (Wallace), 1305. godine, za vreme vladavine Edvarda prvog. Na-rednih vekova to se nastavilo. Tako je 1598. jedan posetilac iz Nemačke Pol Hancner (Paul Hantzner) video preko trideset glava na kočevima na mostu, a s tom praksom se prestalo 1678. (Asling, Paul: *The Severed Heads of London Bridge*)

Anonimni autor: Glave na starom Londonskom mostu, 1858. (grafika)

2. U Francuskoj je 1792. započela nova faza Francuske revolucije. Luj XVI i kraljica Marija Antoaneta su još bili živi, ali u pritvoru (1793. će im odseći glave). Revolucionari Pariske komune – zbog straha od strane intervencije – počeli su da ubijaju one koji su već bili u zatvorima kao pristalice monarhije, pa je tako ubijeno i masakrirano oko 2400 ljudi. Među njima je bila i prijateljica Marije Antoanete, princeza De Lambale, koju su ubili, a zatim joj odsekli glavu koju su stavili na kolac i paradirali njome ispred prozora Marije Antoanete (što je prikazano i na jednoj grafici iz tog vremena).

Anonimni autor: Princezina glava nabijena na kolac, Francuska, 1792. (deo grafike)

3. Odsecanje glava i nabijanje glava ili tela na kolac poznato nam je iz naše istorije (pod turskom vlašću). Dve epizode koje ćemo navesti su iz 19. veka, tj. iz vremena srpskih ustanaka.

a. U bici na Čegru (jednoj od bitaka vezanih za Prvi srpski ustanak, 1804–1813), koja se odigrala 31. maja 1809. godine, poginulo je oko 6000 turskih ratnika i oko 4000 srpskih ustanika. Kako bi se osvetio i zaplašio Srbe, Huršid-paša naređuje da se na istočnoj strani Niša u znak opomene sazida kula od kamena i da se u njene zidove uzidaju lobanje poginulih srpskih ustanika – da sredina kule bude od kamena i kreča, a glave srpskih vojnika da se okrenu u polje i uzidaju spolja. Tako je nastala „Ćele-kula“ (turski: Kula od lobanja).

Feliks Kanic (Felix Philipp Kanitz, 1829–1904): Ćele kula, 1863.

b. Tokom Hadži-Prodanove bune 1814. godine, koja je, na kraju, dovela do delimične samouprave u Srbiji, Miloš Obrenović je pomogao Turcima da uguše pobunu, uz uslov da se ovi ne svete preživelim ustanicima (osim Hadži-Prodanu i njegovoj braći). Međutim, posle ugušene pobune Turci su prekršili uslov, pohvatali oko trista viđenijih Srba i poubijali ih, odsecanjem glave, ili nabijanjem na kolac.

Druga epizoda koju ćemo navesti je iz jedanaestog svitka *Povesti o klanu Heike* (str. 460–462) nosi naslov „Jošicuneov luk“. Minamoto Jošicune (1159–1189) bio je vojni komandant u klanu Minamoto, tokom rata protiv klana Heike (Taire), poznatom kao Genpei rat (1180–1185). Tokom tog rata on je vodio brojne bitke koje su srušile važno krilo Heikea, pa je tako pomogao svom polubratu Joritomou (Minamoto no Joritomo, 1147–1199). Minamoto je bio jedan od najpopularnijih ratnika svoje ere, i jedan od najpoznatijih samuraja. Kad su konačno porazili klan Heike (Taire), 1185. (u Genpei ratu), sedam godina kasnije Minamoto je postao prvi šogun Kamakura šogunata i vladao je od 1192. do 1199, a Kamakura šogunat je trajao do 1333. godine.

Neki Taira od pedesetak godina, u crnom oklopu i sa belom halebardom, pope se na čamac gde je bila lepeza, i – da li od oduševljenja? – poče plesati. Jošimori priđe Munetaki s leđa i reče mu: *Gađaj ga. Ovo je naređenje.*

Munetaka ovog puta uze običnu strelu i pogodi vojnika u vrat; vojnik pade naznak. Taire začušaše; Minamotoi ponovo zalupaše o tobolce.

Pogodio ga je!, povika neko među Tairama. *Kako sme?!*, reče drugi. Kako bi se osvetili za ovu nepravdu, trojica iz vojske Taira doplivaše do obale – jedan sa štitom, drugi sa lukom, treći sa halebardom. Jošicune povika: *Konjanici! Oterajte ih!*

Cukioka Jošitoši (1839–92): Jošicune i Benkei kraj trešnje, 1885.

Pozivu se odazvaše Širo, Tošiči, i Đuro iz Mionoje, žitelji Musašija, Širo iz Njua, žitelj Kozukea, i Čuđi od Kisoa, žitelj Šinanoa. Vojnik sa štitom je krio dugu crno lakiranu strelu; izvadi je i nacilja Đuroa, koji je prvi istrčao. Pogodi mu konja tako duboko da se strela nije ni videla; konj pade kao oboreni paravan. Đuro sjaha i smesta isuče sablju – dušmanin zama-ha halebardom. Đuro shvati da se malom sabljom ne može suprotstaviti halebardi, te stade bežati. Vojnik ga pojuri – učini se na tren da će ga poseći halebardom, ali je on stavi pod levu mišku, i ispruži desnu ruku u pokušaju da uhvati Đuroa za verižnjaču na šlemu. Đuro potrča; vojnik ga pojuri. Tri puta zamahnu, dok ga najzad ne uhvati. Đuro strže verižnjaču sa šlema i pobeže. Ostala četvorica nisu ni pritekli Đurou u pomoć, u strahu da i njima ne ustrele konja. Đuro se sakri iza njih, zadihan. Vojnik odusta od jurnjave; osloni se o halebardu, pridiže šlem, i povika: *Čuli ste za mene, a sada me i vidite! Ja sam Kagekijo od Akušičija, kako me zovu u prestonici!* Reče to, te se vrati u logor Taira. Taire ohrabri Kagekijov nastup: *Juriš! Ne dajte da pogode Kagekija!* Dvesta vojnika istrča na obalu. Preklopiše štitove i uzviknuše: *Pridite ako smete!*

Jošicunea ovo razbesni. Pred sobom postavi Sanemotoa i Motokija od Fuđivara i ljeta-
du i Ćikanorija iz Kanekoa, sa leve strane Tadanobua od severnog ogranka Fuđivara, sa
desne Jošimorija iz Isea, a iza Nobucunu iz Taširoa. Pojuri uz poklič; pratilo ga je osamdeset
vojnika. Taire koje su ih napale na obali behu pešadinci; povukoše se na brodove, u strahu
da ih ne rastrgnu konji. Štitove razbacaše po obali kao grančice. Ovo ohrabri Minamotoe;
zađoše u more sve dok voda ne dopre konjima do stomaka, i nastaviše bitku. Jošicune se
isuviše približi brodovima – neko zamahnu grabuljom, u pokušaju da mu svuče šlem. Voj-
nici oko Jošicunea odbiše grabulju sabljama i halebardama. Odjednom, u tom metežu,
Jošicune ispusti luk. Sagne se i zamaha bičem u pokušaju da ga dohvati. *Pustite luk!*, vikaše
mu vojnici. Jošicune ga najzad dohvati i vrati se uz grohot.

Stariji vojnici govoriše: *Je li lud? Koliko god zlata da vredi luk, zar je vredniji od života?*

Nisam to učinio jer mi je žao luka!, povika Jošicune. *Moj luk je mali – dovoljna su dvojica ili
trojica da mu postave žicu. Da je veći, kao što nekad beše luk mog strica Tametomoa, za koji su
bila potrebna petorica, namerno bih ga ispustio! A ovako, Taire bi se samo smejali. Vidi kako je
Jošicuneu mali luk? Zato sam ga uzeo – zato bih rizikovao i život.*

Vojnike je Jošicuneov odgovor oduševio (str. 460–462).

Antiratne poruke

Vidimo na osnovu ovih odlomaka da epske epizode u *Povesti o klanu Heike* često kom-
binuju ozbiljno i šaljivo, a da imaju i antiratne pouke, na osnovu kojih je jedan američki
istraživač, Tajler Krir (Tyler A. Creer), u svojoj doktorskoj tezi (2014) poredio antiratne stavove
iz *Ilijade* i *Povesti o klanu Heike*.

Fuđivara no Takanobu (1142–1205): Minamoto no Joritomo, 1179.

Praveći poređenja između *Ilijade* i *Povesti o klanu Heike*, Tajler Krir u svojoj doktorskoj
tezi (*Echoes of Peace: Anti-War Sentiment in the Iliad and Heike monogatari*) kaže:

Obe priče izgleda da sprovede slične ideje kroz sudbine svojih glavnih likova. Kako ovi ratnici krvare i umiru i vide svoje ratne drugove kako ginu, čini se da pevači obe povesti pitaju, prikazujući razaranje lepote, prefinjenosti, umetnosti i samog života, da li je vredno žrtvovati sve to radi moći i slave.

Ako lepota, kultivisanost, umetnost i pesma donose radost, a rat je razoran, zastrašujući, odvratn i izaziva suze, ili je prosto gadan, zašto onda likovi u ovim pričama nameravaju da nastave borbu, idući tako daleko da se predaju krajnjoj surovosti i smrti – posebno ako izgleda da su potpuno svesni negativne prirode rata? Takav je paradoks rata. Prisiljeni da se bore – od strane svojih zapovednika, zaveta i časti, a možda i svoje volje da opstanu, ili svoje prevladavajuće želje za osvetom – ratnici u *Ilijadi* i *Povesti se bore i umiru sa beznadežnom čežnjom za mirom, svesni bolesti koja ih je pogodila, ali potpuno nemoćni da postignu isceljenje* (Creer, 2014, str. 37).

Posle iscrpnog čitanja, reklo bi se da tri epa (*Ilijada*, *Mahabharata*, *Povest o klanu Heike* – dakle ne samo ova dva o kojima govori Krir), iako važe za epska dela, koja prevshodno govore o velikim ratovima i podvizima ratnika – na ovaj ili onaj način – izražavaju i antiratne poruke. Tako jedan od likova u *Mahabharati* (knj. 6, odeljak XCVII), govoreći o zaraćenim stranama kaže:

Vidura nam je jasno rekao da će obe strane zaploviti u more žalosti. Da mi je samo znati zbog čega mi jedni drugima donosimo samo jad i propast? Zar zbog imanja? Kakve li ćemo radosti imati mi i oni od toga imanja kada se ovo ubijanje završi? (*Mahabharata*, 2005, str. 293).

A u *Povesti o klanu Heike*, kad se predočavaju odsečene glave vojnika (u odeljku „Povoraka glava“, koji smo citirali), Koremorijska žena je – na svaku predočenu glavu ratnika – grcala u suzama i govorila: *Ništa od toga nije tuđa nesreća!* (*Povest o klanu Heike*, str. 404).

Literatura:

- Asling, Paul: The Severed Heads of London Bridge – <https://paul-81502.medium.com/the-severed-heads-of-london-bridge-6b4b6be678f4>
- Bajić, Sanja: „Nemac pre Vuka sakupio srpske narodne pesme: *Erlangenski rukopis*“ – <http://www.cirilica-beograd.rs/drugi-pisu/nemac-pre-vuka-sakupio-srpske-narodne-pesme-erlangenski-rukopis>
- Creer, Tyler A., „Echoes of Peace: Anti-War Sentiment in the *Iliad* and *Heike monogatari* and Its Manifestation in Dramatic Tradition“ (2014). Theses and Dissertations. 4205. – Department of Humanities, Classics, and Comparative Literature Brigham Young University, city Provo, state Utah, USA, juli 2014 – <https://scholarsarchive.byu.edu/etd/4205>
- Erlangenski rukopis* – zbornik starih srpskohrvatskih narodnih pesama, prir. Gerhard Gezeman, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1925 (drugo izdanje: Univerzitetska riječ, Nikšić, 1987)
- Karadžić, Vuk Stefanović: *Srpske narodne pjesme*, Beč, 1845.
- Mahabharata*, Svetovi, Novi Sad, 2005.
- Povest o klanu Heike*, preveo Mateja Matić, Kokoro, Beograd, 2021.
- Srpske narodne pesme*, 14 knjiga, prir. Miloš Đurić, „Narodna prosveta“, Beograd 1925. – ukupan obim 14 knj., 766 stranica.
- Srpske junačke pjesme*, prir. Rajko Petrov Nogo, BIGZ, Beograd, 1987.
- Homer: *Ilijada*, Dereta, Beograd, 2004.
- West, Martin: „The Homeric Question“; Proceedings of the American Philosophical Society, Philadelphia, sv. 155, br. 4, decembar 2011, str. 383–393.